

YA'KÛBÎ'NİN TARİH'İNDE İSLÂM ÖNCESİ HÜKÜMDARLAR BAHSİ*

DISCUSSION OF PRE-ISLAMIC PRIESTS IN YA'KÛBÎ'S HISTORY

Murat AĞARI**

ÖZ

Ya'kûbî'nin "Tarih" adlı eserinden bazı pasajları daha önce yayınlamıştık . İslâm Tarihi alanında çalışma yapan arkadaşlarımızın ihtiyacına binaen, bu çalışmamızda İslâm öncesi dönem hükümdarlarına dair bölüme yer vereceğiz. Ya'kûbî'nin eseri genel İslâm tarihi türünde bir eserdir. Olayları yaratılıştan itibaren anlatır ve konuları olayları izah etmeye çalışır ve konuları Abbasî Halifesi Mu'temid-Alellah'a kadar getirir. Hz. Peygamber dönemine kadar peygamberler tarihi şablonuyla Dünya tarihini anlatır. Süryânî hükümdarlar, Musul, Nineva, Bâbil ve Hind hükümdarları, Yunanlılar, Yunan ve Rum hükümdarları, Fars hükümdarları ve Çin hükümdarları bunlardandır. Bu açıdan bakıldığında Ya'kûbî'nin eseri İslâm öncesi dünyayı tanımak ve anlamak isteyenler için önemli bir kaynaktır. Eser bir yönüyle dünya tarihi niteliği taşıırken, diğer yönüyle İslâm tarihinin geniş bir periyodu hakkında bilgi vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ya'kûbî, Tarihü'l-Ya'kûbî, Tarih, Coğrafya.

ABSTRACT

We had already published some passages from Ya'kûbî's History. Based on the needs of our friends who work in the field of Islamic History, we will include the section on the rulers of the pre-Islamic period in this study. Ya'qubi's work is a work of general Islamic history. He tells the events from the beginning of creation and tries to explain the events and brings the issues up to the Abbasid caliph Mu'temid-Alellah. It tells the history of the world with the historical template of the prophets until the time of the Prophet. Assyrian rulers, Mosul, Nineva, Babylonian and Indian rulers, Greeks, Greek and Greek rulers, Persian rulers and Chinese rulers are among them. From this point of view, Ya'qubi's work is an important resource for those who want to know and understand the pre-Islamic world. While the work has the characteristics of world history in one aspect, it also gives information about a wide period of Islamic history.

Keywords: Yaqubi, History of Yaqubi, History, Geography.

YA'KÛBÎ, HAYATI VE ESERLERİ

Kaynaklarda adı değişik şekillerde geçen Ya'kûbî'nin bilinen ismi yukarıda verdiğimiz şekilde olup, doğum tarihi konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Ya'kûbî'nin büyük dedesi Vâdîh, Abbasîlerin devlet yönetiminde önemli görevlerde bulunmuş, önce Azerbaycan ve Ermenistan'da sonraları ise Mısır'da görev yapmıştır. Ya'kûbî'nin babası ve dedesi ise dönemin ileri gelen postacılarındandır. Bu rivayetlerden, Ya'kubi ailesinin Abbasî devlet kademelerinde önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır.

Bağdat'ta doğan Ya'kubi, küçük yaşlarda Ermenistan'a seyahat etmiştir. Bu seyahat bundan sonraki seyahatlerinin başlangıcını teşkil etmiştir. Ermenistan ve Horasan'da uzun müddet kalmış ve Tahirîler'in hizmetinde bulunmuştur. Ancak bu dönemde hangi tür bir memurluk yaptığı bilinmemekle beraber bürokraside kâtiplik yaptığı, ya da istihbarat teşkilatına benzer bir posta servisinde çalıştığı sanılmaktadır.

* Bu makale 05.09.2023 tarihinde dergimize gönderilmiş; 07.09.2023 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 01.06.2024 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir.

Makaleye atıf şekli; Murat AĞARI, "Ya'kûbî'nin Tarih'inde İslâm Öncesi Hükümdarlar Bahsi", *Müellif Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, S. 1, (Haziran 2024), s. 23-36.

** Prof. Dr., Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, muratagari@karabuk.edu.tr , Orcid ID: 0000 0003 1720 4598

Uzun süre Ermenistan ve Horasan'da yaşadığı bilinen Ya'kubi, Hindistan, Çin, Magrib, İran, Endülüs ve Suriye'nin yanısıra diğer birçok Arap ülkesine de seyahatlerde bulunmuştur. Hayatının geri kalan kısmını Tolunoğulları döneminde Mısır ve Kuzey Afrika'da geçirmiştir.

Ölüm tarihi hususunda iki rivayet mevcuttur. Bazılarına göre 284/897 yılında vefat ettiği kaydedilmekteyse de Tolunoğullarının yıkılışının ardından, onların güzelliklerini dile getirmesi, yukarıdaki beyanların doğru olmadığını ve Tolunoğullarının yıkılışına kadar yaşadığını göstermektedir. Ancak bu dönemle ilgili yaşamı konusunda bir kayda rastlamadığımızdan, onun en erken olarak Tolunoğullarının yıkılış tarihi olan 292/905 yılında vefat ettiği söylenebilir. Bunun da ne derece sıhhatli olacağı konusunda şüphelerimiz bulunmaktadır.

Aynı zamanda tarihçi olan Ya'kûbî'nin, kendi adını taşıyan bir de tarih kitabı bulunmaktadır. Bu eser, coğrafya ile ilgili olan eserinden daha çok tanınmaktadır. Ya'kûbî *Tarih*'ini Tahiroğulları döneminde yazmıştır.

Genel İslâm tarihi türüne giren bu eserde Ya'kûbî, Adem (as) ile başlayarak olayları izah etmeye çalışır. Hicretten sonra ise olayları yıllara göre verir. Kitabına yaratılışla başlar. Ancak bu başlangıç kısmı ve kitabın önsözü kayıptır. Kitabın birinci cildi daha ziyâde kültür tarihi özelliği taşımaktadır. Geçmiş peygamberler, Süryani, Babil, Hind, Yunan, Rum, Fars kralları ve hükümdarları ve İslâm öncesi Arap toplumunun dini ve şiiri hakkında bilgiler yer almaktadır. Eserin ikinci cildi ise Hz. Peygamber'in doğumundan itibaren Abbasî Halifesi Muhammed Mühtedî'ye kadar olan dönemi ele almaktadır.

Ya'kûbî'nin günümüze ulaşan diğer eseri, *Müşakketü'n-Nas li Zamanihim vema Yağlibu aleyhim fi Külli Asrin* adını taşımaktadır. Bunların dışında günümüze ulaşmayan ama Ya'kûbî'nin olduğu bilinen eserleri de bulunmaktadır. Bunlar; *Fethu'l-İfrikkiye*, *Ahbaru Ümeme's-Salife*, *Memâlik ve'l-Mesâlik* ve Tahirîler ile ilgili olarak kaleme aldığı müstakil bir eserdir¹.

YA'KÛBÎ'NİN TARİH'İNDE İSLÂM ÖNCESİ HÜKÜMDARLAR BAHSİ Süryânîlerin Hükümdarları

Tufan'dan sonra Bâbil topraklarında hükümdarların ilki Süryânî² hükümdarlarıydı. Onlardan ilk hükümdar olan ve başına taç koyan Şevsân idi. Hükümdarlığı 16 seneydi. Kendisinden sonra oğlu Bevîr 20 sene hüküm sürdü. Daha sonra İsmâşîr b. Elvel yedi sene hüküm sürdü. Daha sonra oğlu Amerkîm 10 sene hüküm sürdü. Daha sonra oğlu Ehrîmûn 10 sene hüküm sürdü. Daha sonra oğlu Semâdân 10 sene hüküm sürdü. Daha sonra oğlu Sebîr 22 sene hüküm sürdü. Daha sonra Herîmûn 18 sene hüküm sürdü. Daha sonra oğlu Hürîyâ 22 sene hüküm sürdü. Daha sonra Erved ve Halhâbîs ikisi 12 sene hüküm sürdüler³.

Mevsıl/ Musul ve Nînevâ Hükümdarları

(Mevsıl/ Musul⁴ ve Nînevâ'da⁵) onlardan ilk olarak Bâlûs 32 sene hüküm sürdü. Nînevas b. Bâlûs 52 sene hüküm sürdü ve Nînevâ şehrini kurdu. Daha sonra Şemîrem denilen kadın 40 sene hüküm sürdü. Daha sonra Lâvesneser 45 sene hüküm sürdü. Daha sonra 25 hükümdar hüküm sürdü. Ancak onlar hakkında herhangi bir bilgi/ te'rîh ya da anlatı/ kasas yoktur⁶.

¹ Ya'kûbî'nin hayatı ve eserleri ile ilgili olarak Bkz. Murat Ağarı, "Ya'kûbî", *DİA*, C. 43, s. 287.

² Süryânîler, Doğu Hristiyan kiliseleri arasında yer alan ve Ya'kûbîler adıyla da bilinen gruptur. Süryânîler, Pavlus'un şekillendirdiği itikadî çizgide ekümenik Antakya Patrikhânesi'ne mensup olan, bugün de tarihi Antakya Patrikhânesi'ni temsil eden, Hristiyanlığın en kadim cemaatlerindendir. Bkz. Mehmet Çelik, "Süryânîler", *DİA*, C. 38, s. 175.

³ Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, Dâru Sadr, Beyrut, (ty.), s. 81.

⁴ Musul, Irak'ta tarihî bir şehirdir. Ortaçağ'da el-Cezîre bölgesinin doğu kısmını meydana getiren Diyârırebîa'nın bir dönemde merkezi olan Musul, Dicle Nehri'nin batı (sağ) kıyısında kurulmuştur. Arapça vasl (ulaşmak, kavuşmak) kökünden türetilen ve Musul'un aslı olan "kavşak" anlamındaki Mevsil adının şehre verilmesi, kurulduğu devirde çeşitli kervan yollarının veya o kesimde Dicle ile bazı kollarının birleşmesi sebebine bağlanmaktadır. Bkz. Sâmî es-Sakkâr, "Musul", *DİA*, C. 31, s. 361.

⁵ Nînevâ, Asur Krallığı'na başkentlik yapan ve harabeleri günümüzde Irak sınırları içinde bulunan tarihî şehirdir. Nînevâ'nın (Ninova) kuruluş tarihi milattan önce V. binyılın ortalarına kadar gider ve tanrıça Nin'den (İştâr, Astarte) geldiği kabul edilen adına (Ninuwa) M.Ö. III-II. binyıl çivi yazılı belgelerinde birçok defa rastlanır. Bkz. Bîrsel Küçüksipahioğlu, "Nînevâ", *DİA*, C. 33, s. 136.

⁶ Ya'kûbî, *Târîh*, s. 81.

Bâbil Hükümdarları

Süryânîlerden sonra Bâbil'in ilk hükümdarı Nemrûd Cebbâr'dı/Zalim. 69 sene hüküm sürdü⁷. (Daha sonra) Kûdes 43 sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Erkû 10 sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Bûlus 62 sene hüküm sürdü. Daha sonra Semîrem 42 sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Kûsemîs 69 sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Enyûs 30 sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Lîlâvus 12 sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Etlûs 32 sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Seferdus 30 sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Hâzim Bûdus 30 sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Seâlûs 30 sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Sebetâs 40 sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Esnatrus 40 sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Demnûtûs 45 sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Arûs 30 sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Mekrendûs 52 sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Kârûs 30 sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Bâbâvus 45 sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Şirsebâ Edûmûs 40 sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Dârâfûs 38 sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Lâvebus 45 sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Fetrîs 30 sene hüküm sürdü. Fertâvus 20 sene hüküm sürdü. Efretâh 60 sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Kavla 35 sene hüküm sürdü. Be'antus 35 sene hüküm sürdü. Es'alû Serfem 14 sene hüküm sürdü. Esre'un yedi sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Kaym Hadûm üç sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Ferdûh 47 sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Senhârîb 31 sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Me'resâ 33 sene hüküm sürdü. Daha sonra Buhtnassar 45 sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Fermevrec bir sene hüküm sürdü. Sat Sefer 60 sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Mâsûsâ sekiz sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Me'ûsâ yedi ay hüküm sürdü. (Daha sonra) Dâryûş 31 sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Kesr Hûş 20 sene hüküm sürdü⁸.

(Daha sonra) Fertanân yedi ay hüküm sürdü. (Daha sonra) Münhasmet 41 sene hüküm sürdü. Sa'les yedi ay hüküm sürdü. (Daha sonra) İskender'in⁹ الإسكندر öldürdüğü Dâryûş 19 sene hüküm sürdü. (Daha sonra) Ertâhşâst 27 sene hüküm sürdü.

İşte bu hükümdarlar, dünya hükümdarlarıdır. Binaları yükseltenler, şehirleri kuranlar ve kaleleri yaptıranlar, kasırları yüceltenler, nehirleri kazınlar, ağaçları dikenler, suları çıkaranlar ve topraklarında eserler bırakanlar, madenleri çıkaranlar, dinarları basanlar, taçları süsleyip çiçeklendirenler, kılıçları dövenler, silah edinenler, demirden aletler yapanlar, bakır ve kurşunu işleyenler, ölçü ve tartı edinenler, şehirleri/ buldân planlayanlar, iklimleri¹⁰ bölenler, düşmanları esir alanlar, esirleri köleleştirenler, hapishaneleri kuranlar, zamanı tanımlayanlar, ayları isimlendirenler, felekler, burçlar ve yıldızlar hakkında konuşanlar ve bunların hesaplamalarını yapanlar, toplama ve çıkarma ile bunların karşılıklarını, üçlemeyi/ teslis, dörtlemeyi/ terbî' ve somut hallerini/ المجاسدات gerçekleştirenler onlardır¹¹.

Yunan ve Rum Hükümdarları

Yunanlıların hükümdarlarının ilki Yûnân b. Yâfes b. Nûh soyundandır. Batlamyus'un/ بطليموس Kânûn'da adlandırdığı hükümdarların ilki Fîlifûs'tur/ فيلفوس. Zalim ve kibirliydi. Hükümdarlığı yedi yıl sürdü.

Daha sonra oğlu İskender/ الاسكندر hükümdar oldu. Kendisine *Zülkarneyn* denir. Annesi Alûmfidâ'dır. Hocası hakîm Aristotales'tir/ ارسطاطاليس. İskender'in/ الاسكندر kudreti yüceldi,

⁷ Nemrûd, Hz. İbrâhim döneminde tevhid inancının karşısındaki siyasal otoriteyi simgeleyen efsanevi kraldır. Bkz. Cengiz Batuk, "Nemrud", *DİA*, C. 32, s. 554.

⁸ Ya'kûbî, *Târîh*, s. 82.

⁹ İskender, İslâm tarihinde daha çok efsanevi şahsiyetiyle tanınan Makedonya kralıdır. Geniş bir coğrafyaya yayılmış birçok devleti on iki yıl gibi kısa bir zaman içinde ortadan kaldırarak buralarda büyük bir imparatorluk kuran İskender'in göz kamaştıran zaferleri, kendisinden sonra gelen devlet adamları için olduğu kadar sanatkârlar için de ilham kaynağı teşkil etmiş, hakkında destanlar yazılmış ve çeşitli menkıbelere konu olmuştur. Hatta bu çaptaki zaferlerin ancak mânevî bir güçle ve ilâhî bir destekle mümkün olacağını düşünenler giderek ona ruhanî bir kişilik izâfe etmiş ve Kur'an-ı Kerim'de kıssası anlatılan (el-Kehf 18/83-99) Zülkarneyn ile aynı kişi olduğunu sanmışlardır. Bkz. Mahmut Kaya, "İskender", *DİA*, C. 22, s. 555.

¹⁰ İklim, Ekvator'dan kuzey kutbuna doğru yeryüzünün ayrıldığı yedi bölgeden her biri; coğrafi alan, mıntıka, diyârdır. Bkz. Mahmut Ak, "İklim", *DİA*, C. 22, s. 28. Ayrıca Bkz. Murat Ağarı, "İslâm Coğrafyacılarında Yedi İklim Anlayışı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 47, S. II, (2006), s. 157-176.

¹¹ Ya'kûbî, *Târîh*, s. 83.

hükümdarlığı genişledi ve saltanatı güçlendi. Hikmet, akıl ve marifet kendisine yardımcı oldu. Yiğitlik, cesaret ve yüksek himmet sahibiydi. İklimlerin ve uzak ülkelerin hükümdarlarına, “kendisine itaate çağıran” mektuplar yazdı. Kendisinden önceki Yunan hükümdarları, bu ülkelerin görkemli olmasından dolayı Fars ve Bâbil toprakları hükümdarlarına haraç verirdi. Böylelikle (Fars ve Bâbil’in) kudreti büyüdü ve etrafındaki ülkeler küçüldü. Fars hükümdarına kendisine itaat etmesini isteyen yazınca, bu durum (Fars hükümdarının) zoruna gitti. Bunun üzerine İskender/ الاسكندر Bâbil topraklarına kadar yürüdü. O dönemde Farsların başında Dârâ b. Dârâ vardı. Kendisiyle savaştı ve onu öldürdü¹². Hükümdarın hazinelerini ele geçirdi ve kıızıyla evlendi.

Daha sonra Fars topraklarına vardı ve burada merzubânları¹³ ve liderleri öldürdü ve ülkeyi ele geçirdi.

Daha sonra Hind topraklarına vardı ve karşısına Hind hükümdarı Fûr/ فور çıktı. Öldürünceye kadar kendisiyle savaştı. İskender/ الاسكندر Hind halkından Kîhen/ كيهن denilen birini Hind’e hükümdar olarak bıraktı ve (Hind’dan) ayrıldı¹⁴.

Doğuya ve batıya vararak bütün yeryüzünü dolaştıktan sonra Bâbil topraklarına geri döndü.

el-Cezîre¹⁵ yönünde bulunan Irak’ın aşağı kesimlerine gelince, hastalandı. Hastalığı şiddetlendi. Kendisinden ümidi kesip, ölümün geldiğini anlayınca, annesine onu teselli edecek bir mektup yazdı ve (mektubun) sonunda şöyle dedi: “Yemek pişir! Sonra gücünün yettiği kadar memleketin kadınlarını topla! Başına bir musibet gelenler yemekten yemesin.” Bunun üzerine (annesi) yemek pişirdi, insanları topladı ve başına bir musibet gelenlerin yemekten yememesini emretti. Hiç kimse yemek yiyemedi. Böylelikle ne demek istediğini anladı.

İskender/ الاسكندر mektubu yazdığı yerde öldü. Arkadaşları toplandılar, kefenleyip mumyaladılar ve altından bir tabuta koydular. Daha sonra büyük filozoflardan biri başında durarak şunları söyledi: “Bugün büyük bir gündür. Hükümdarlık ondan gitti. Gidenden daha şerli biri geldi. Gelenden daha hayırlı biri gitti. Eğer (içinizden birisi) bir hükümdara ağlayacaksa, bu hükümdar için ağlasın. Bir olaydan dolayı hayrete düşecekse, bu olaydan dolayı hayrete düşsün!”

Daha sonra beraberindeki filozoflara dönerek şunları söyledi: “Ey hakîmler topluluğu! Her biriniz havas için taziyyede, avam için ise öğütte bulunsun.” dedi. Aristoteles’in/ ارسطاطاليس öğrencilerinden her biri ayağa kalkarak eliyle tabuta vurdu ve şunları söyledi: “Ey konuşan kişi! Seni susturan nedir? Ey aziz olan kişi! Seni zelil kalan nedir? Ey avcı! Seni avın yerine düşürerek avlayan kimdir?”

Sonra bir başkası ayağa kalkarak şunları söyledi: “Bu güçlüydü, ancak bugün zayıf oldu; aziz idi, ancak bugün zelil oldu.”

Bir başkası ayağa kalkarak şunları söyledi: “Kılıçların kurumazdı; intikamın karşısında kimse güvende olmaz, şehirlerine yaklaşılmaz, atıyyelerin¹⁶ tükenmez, ışığın hiç sönmezdi. Fakat

¹² İskender, tahta çıkışından itibaren Pers İmparatorluğu ile hesaplaşma planları yapmaktaydı. Bu hususta gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra kral nâibi olarak yönetimi Antipatros’a bırakıp 334 yılının ilkbaharında üstün donanıma sahip orduyu Asya seferine çıktı. Mimar, mühendis, tarihçi ve ilim adamlarından oluşan bir danışmanlar grubunu da birlikte götürdü. Pers ordularıyla ilk defa Grenikos’ta (Bigaçayı) karşılaştı ve onları yendi. İskender, bir yıl içinde Anadolu’yu ele geçirerek 333’ün sonbaharında İssos Ovası’nda büyük bir Pers ordusuna kumanda eden III. Dârâ (Darius) ile karşılaştı; bozguna uğrayan Dârâ Bâbil’e kaçtı. Bu zaferden sonra Doğu Akdeniz sahillerindeki Fenike şehirleri zapt edildi. Bkz. Mahmut Kaya, “İskender”, *DİA*, C. 22, s. 555.

¹³ Merzubân, İran’da Sâsâniler döneminde valilere, İslâmî dönemde yüksek dereceli mahallî memurlara verilen unvandır. Bkz. Tahsin Yazıcı, “Merzubân”, *DİA*, C. 29, s. 255.

¹⁴ Ya’kûbî, *Târîh*, s. 143.

¹⁵ el-Cezîre, İslâm coğrafyacıları tarafından Yukarı Mezopotamya’ya verilen addır. Cezîretüasûr, İklimüasûr da denilen bu bölge Dicle’nin doğusunda kalan Meyyâfârikîn (Silvan), Erzen, Siirt, Zap Havzası ve Fırat’ın batısındaki Adıyaman bölgesini de içine alır. İbn Havkal ile İzzeddin İbn Şeddâd’ın aksine Makdisî Musul’u, hatta Tikrit’i bu bölgeye dahil eder. İslâm tarihçilerine ve Tevrat’a göre Nûh’un gemisi bu bölgede toprağa oturmuş, yeryüzünde ilk şehirler bu bölgede meydana gelmiş, İbrâhim peygamber bu bölgeden Filistin’e gitmiştir. Bkz. Ramazan Şeşen, “Cezîre”, *DİA*, C. 7, d. 509.

¹⁶ Atıyye, Hz. Ömer’in kurduğu divan teşkilâtında feyden Müslümanlara yılda bir defa dağıtılan paraya, Emevî ve Abbâsiler zamanında ise askerlerin maaşlarına verilen addır. Bkz. Mustafa Fayda, “Atâ”, *DİA*, C. 4, s. 33.

ışığın söndü, intikamından korkulmaz oldu, atıyyelerin istenilmez oldu, kılıçların kesmez oldu, şehirlerin ise korunmasız kaldı.”

Bir başkası ayağa kalkarak şunları söyledi: “Bu (hükümdar) hükümdarları kahreden (birisi) idi. Fakat bugün ayak takımı tarafından kahredilen (birisi) oldu.”¹⁷

Bir başkası ayağa kalkarak şunları söyledi: “Sesin ürkütücüydü. Hükümdarlığın galip idi. Ancak sesin kesildi, hükümdarlığın da alaşağı oldu.”

Bir başkası ayağa kalkarak şunları söyledi: “Hükümdarlar sana karşı koyamazken, sen ölüme karşı koyamadın. Sen hükümdarlara hükmederken, ölüm ise sana hükmetti.”

Bir başkası ayağa kalkarak şunları söyledi: “İskender’in/ الإسكندر/ sakinliği bizi harekete geçirdi, suskunluğu ise bizi konuşturdu.”

Bu minval üzere konuştular ve daha sonra tabutu kapattılar. (Cenazesi) İskenderiye’ye¹⁸ götürüldü. Annesi onu memleketin ileri gelenleriyle birlikte karşıladı ve gördüğü zaman şunları söyledi: “Ey hikmeti göklere ulaşan! Hükümdarlığı yeryüzünün tüm bölgelerini kuşatan! Hükümdarların zorla baş eğdiği! N’oldu sana bugün? Uyudun, niye uyanmıyorsun, sustun, niye konuşmuyorsun? Sana haberimi kim söyleyecek? Bana öğüt verdin ben de aldım. Bana taziye ettin, ben de taziye aldım. Ölü ve diri olarak sana selam olsun. Diriliğin ne güzeldi! Ölümün de ne güzeldir!”

Daha sonra annesi emir verdi ve defnedildi. İskender/ الإسكندر 12 yıl hüküm sürdü.

Zülkarneyn’den sonra İskender’in/ الاسكندر/ halifesi Batlamyus/ بطليموس/ hükümdar oldu. Alim ve hakim birisiydi. 20 yıl hüküm sürdü. Daha sonra Fîlifüs/ فيلفوس/ hükümdar oldu. Zalim birisiydi. Saltanatı güçlendi ve iktidarı genişledi. Döneminde tılsımlar yapıldı. 38 yıl hüküm sürdü. Daha sonra I. Hûrhîtab/ هورحيطوب 25 yıl hüküm sürdü. Daha sonra I. Fîlûbtûr/ فيلوبتور/ gelerek 17 yıl hüküm sürdü. Ardından Fîfânuş/ فيفانوس/ hükümdar oldu ve 24 yıl hüküm sürdü. Daha sonra II. Fîlûbtûr/ فيلوبتور/ hükümdar oldu ve 25 yıl hüküm sürdü. Daha sonra II. Hûrhîtab/ هورحيطوب hükümdar oldu ve 27 yıl hüküm sürdü¹⁹.

Rum Hükümdarları

Yûnân b. Yâfes b. Nûh soyundan olan Yunanlılardan sonra hükümdarlık Rumlara geçti. (Rumlar) Rûm b. Semâhîr b. Hûbâ b. Alkâ b. Aysû b. İshak b. İbrâhim soyundandır. Ülkeye/ Memlekete galip geldiler ve (oradaki) kavmin diliyle konuştular. Roma’ya/ الرومية/ bağlandılar. Yunanlıların izleri silindi ve ellerinde bir grup hakimin dışında bir şey kalmadı. Yunanlılardan sonra Rumların ilk hükümdarı Fehâsâtık’ı/ فهاساطق/ (Fehâsâtık) Rûm’un oğlu Câliyûs Asgar’dır/ جاليوس الاصغر. 22 yıl hüküm sürdü.

Daha sonra Agustus/ أغسطس/ hükümdar oldu. Hükümdarlığının üzerinden bir yıl geçmeden Mesîh dünyaya geldi. Agustus/ أغسطس/ 43 yıl hüküm sürdü.

Daha sonra Tabârîs/ طباريس/ 22 yıl hüküm sürdü.

Daha sonra Câyis/ جاييس/ dört yıl hüküm sürdü.

Sonra Kalûdîs/ قلوديس/ 14 hüküm sürdü, ...²⁰.

Daha sonra Asfisyânûs/ أسفسيانوس/ 10 hüküm sürdü. Memleketin halkı kendisini “İlâh” olarak isimlendirdi. Tatûs/ ططوس/ olarak isimlendirilen oğlunu Beytû’l-Makdis’e gönderdi ve

¹⁷ Ya’kûbî, *Târîh*, s. 144.

¹⁸ İskenderiye, Mısır’ın ikinci büyük şehri ve en önemli limanıdır. Nil Deltası’nın batı kenarında yer alan İskenderiye Asya, Afrika ve Avrupa’yı birbirine bağlayan yolların birleştiği noktada önemli ticaret ve ulaşım merkezidir. Büyük İskender’in emriyle ve Grek tarzı Hipodamos planında (dama tahtası) kurulan şehrin inşasının tamamlanması ve Mısır’ın başşehri olarak meydana çıkması Batlamyus (Ptolemaios) hânedanı devrine rastlar. Roma ve Bizans hâkimiyetleri sırasında da başşehirliliğini ve bunun yanı sıra askerî, dinî, ticarî, kültürel önemini korudu. Ancak Hristiyanlığın kabulünden sonra mezhep çatışmaları ve Bizans-Sâsânî savaşları sebebiyle çeşitli yıkımlara uğradı. Müslüman kuşatması başladığında Bizans hâkimiyetinde idi ve eski ihtişamını kaybetmiş olmakla birlikte genel görünüşü, mimari yapıları, özellikle de bu yapılarıdaki mermer işçiliğiyle dikkat çekiyordu. Amr b. Âs tarafından ele geçirildiğinde (Şevval 21 / Eylül 642) yapılan antlaşma ile halkın din hürriyeti teminat altına alındı ve isteyenlerin şehri terk etmelerine izin verildi. Bu sırada rivayetlere göre şehirde oturanların sayısı çocuk ve kadınlar hariç 200.000 kişiydi ve bunun 40.000’i veya 70.000’i Yahudilerden oluşuyordu. Bkz. Eymen Fuâd Seyyid, “İskenderiye”, *DİA*, C. 22, s. 574.

¹⁹ Ya’kûbî, *Târîh*, s. 145.

²⁰ Metnin bu bölümü eksiktir.

(Tatûs) burayı dört ay boyunca muhasara etti. Yahudilerin bayramlarından biri dolayısıyla burada çok sayıda halk toplanmıştı. Muhasara şiddetlendi ve bu nedenle çocukları yediler. Çoğu açlıktan öldü. Daha sonra şehri ele geçirdi. (Halkı) öldürdü ve esir aldı. Tapınağı ateşe vererek yaktı.

Daha sonra Tatûs/ططوس üç yıl hüküm sürdü. Döneminde *Ebrmûr* denilen dağ yarıldı, içerisinden ateş çıktı ve çok sayıda şehri yaktı.

Daha sonra Dûmtiyânûs/دومطيانوس 15 yıl hüküm sürdü. Döneminde Tuvâne halkından *Abûlûs* denilen tılsım sahibi birisi ortaya çıktı²¹.

Ülkenin/ Memleke halkı Dûmtiyânûs'a/دومطيانوس saldırdı ve onu öldürdü.

Ardından Yahûdes/يهودس bir yıl hüküm sürdü.

Ardından Turyânûs/طريانوس 19 yıl hüküm sürdü.

Daha sonra Ardiyânûs/أديانوس 21 yıl hüküm sürdü. Beytü'l-Makdis'in Yahudileri haraç ödememek için kendisine karşı ayaklandı. Onları öldürmek (için ordu) gönderdi. (Orduya) Beytü'l-Makdis'te kalanları da öldürmelerini emretti.

Daha sonra Heylûs Antûnînûs/هيلوس انطونينوس 33 yıl hüküm sürdü.

Ardından Markus Antûnînûs/مرقس انطونينوس 25 yıl hüküm sürdü.

Daha sonra İskender b. Mâmiyâ/الاسكندر بن ماميا 13 yıl hüküm sürdü.

Sonra Maksîmiyânûs/مكسيميانوس üç yıl hüküm sürdü.

Ardından Cûrdiyânûs/جورديانوس üç yıl hüküm sürdü.

Ardından Filifûs/فيلفوس iki yıl hüküm sürdü.

Sonra Dîkîyûs/ديقيوس bir yıl hüküm sürdü.

Daha sonra Câlûs/جالوس üç yıl hüküm sürdü.

Ardından Valeriyânûs/ولريانوس altı yıl hüküm sürdü.

Daha sonra Karûs/قروس yedi yıl hüküm sürdü.

Ardından Diklîtiyânûs/دقليطيانوس 20 yıl hüküm sürdü.

Daha sonra Kustantîn/قسطنطين ve Mekanyûs/مكنيس 10 yıl hüküm sürdü.

Yunanlılardan sonra gelen Rum hükümdarları muhtelifdir. Onlardan bir grup Sâbiîn²² idi ve Hunefâ diye adlandırılırlardı. Yaratıcıyı tanılar ve (ondan) günah çıkarırlar. Ürânî, Âbîdîmûn ve Hermes²³ gibi peygamberleri olduğunu iddia ederler. (Hermes) nimetle müselles olandır²⁴. Kendisinin İdris peygamber olduğu söylenir. (İdris peygamber) kalemle ilk yazan ve yıldız bilimini ilk öğrenendir²⁵.

(Hermes'in) Yaratıcıya, Celle ve Azze, dâir olan görüşleri şöyledir:

“Allah'ı akletmeye gelince, bu zordur. O'nun hakkında konuşmak imkânsızdır. Muhakkak ki Allah illetlerin illetidir ve kâinatı bir cümlede oluşturmaktadır.”

Onlardan bir (diğer) grup Ashâb-ı Zeynûn'dur. Bunlar ise Sûfestâiyye'dir²⁶. Yunanca'da bu ismin manası “*muğâlata*”dır²⁷ ve Arapça'da “*çelişkiler*” manasındadır. “*Ne ilim ne de malum/bilinen vardır!*” derler. İnsanların ihtilaflarını ve farklı görüşlerini delil olarak gösterdiler. Şöyle dediler: “*Farklı insanların sözlerine baktık ve bunların söz birliği sağlanmış değil, farklı olduklarını gördük. Gördüğümüz kadarıyla (insanların) farklılıkları “hakk, üzerinde görüş birliği*

²¹ Ya'kûbî, *Târîh*, s. 146.

²² Sâbiîlik, Güney Mezopotamya'da yaşayan ve ışık-karanlık düalizmine dayalı gnostik inançlarıyla tanınan topluluğun bağlı olduğu dindir. Bkz. Şinasi Gündüz, “Sâbiîlik”, *DİA*, C. 35, s. 341.

²³ Hermes, çeşitli kültürlerde değişik isimlerle anılan mitolojik veya yarı mitolojik bir şahsiyettir. Bu kişinin felsefe, bilim ve edebiyat tarihlerinde daha çok mitolojik veya yarı mitolojik niteliklere sahip bir şahsiyet olarak ortaya çıkmasına karşılık dinler tarihinde bir peygamberle özdeşleştirilmesi dikkat çekicidir. Bazı müellifler eski Mısır dinindeki Thoth'u, Müsevîlik'teki Uhnûh'u, Budizm'deki Buda'yı, Zerdüştilik'teki Hôşeng'i ve İslâm'daki İdris'i onunla birleştirmişlerdir. Meselâ Taberî ve Fahreddin er-Râzî'ye göre İbrânîler'in Uhnûh'u ile *Kur'ân-ı Kerîm*'deki İdris aynı şahıstır. Bkz. Mahmud Erol Kılıç, “Hermes”, *DİA*, C. 17, s. 228.

²⁴ Metinde şu şekilde geçmektedir: “وهو ملئت بالنعمة”.

²⁵ Ya'kûbî, *Târîh*, s. 147.

²⁶ Sûfestâiyye, varlık ve olayların gerçekliğini ve bilgilerin doğruluğunu inkâr eden, doğru ve geçerli bilgiye ulaşmanın mümkün olmadığını savunan felsefi akımın genel adıdır. Bkz. İbrahim Emiroğlu, “Sûfestâiyye”, *DİA*, C. 37, s. 468.

²⁷ Muğâlta, yanıltma amacıyla yapılan ve sonucu çelişik olan kıyas anlamında mantık terimidir. Bkz. Mahmut Kaya, “Mugâlata”, *DİA*, C. 30, s. 372.

sağlanmış bir konudur, farklı değildir; bâtil ise farklı bir konudur, üzerinde görüş birliği sağlanmış bir konu değildir" noktasında toplanmıştır. Bir araya geldiklerinde, doğruluk üzerine amel etmediklerine şahit olduk. Bu şekilde (bir şey üzerine) karar verdiklerinde, içlerinden (konuya vâkıf olanlar) dışında, hakk(ı savunanlar için) bir yer kalmadı. Bu durumun, ya iddia edene teslim olmak veya iddiayı ortaya çıkarmak şeklinde iki (farklı) şekilde gerçekleştiğini öğrendik. İddiaya baktık ve (neleri) kapsadığını bulduk. (Ancak) iki durumdan dolayı onları doğrulamadık: Birincisi birbirlerini yalanlamaları; diğeri doğruyu öğrenmemek üzerine görüş birliğine varmalarındır. Bu durumda, (geriye) iddianın ortaya çıkması kalmaktadır. Biz de bunu yaptık ve birbirlerine denk ve birliktelik/ تجاري ehli olduklarını, aralarındaki eşitlik dolayısıyla hep birlikte üstün konumda bulunduklarını gördük. Bu durum bir defaya mahsus olmak üzere güç vermektedir. Bir diğer (konu) bunun muhalefettir. (Muhalefet) tâifesinde herhangi bir üstünlük, ortaklık, delil (teşkil edecek bir şey), eşitlik ya da birliktelik/ تجاري bulamadık. Genel ve özel olarak, hakkın varlığına ihtiyaç duyduğumda, görünen o ki, ilim için herhangi bir yer mevcut değildir. (Ayrıca) hakk için doğru sonuç verecek bir yol da/ mezheb yoktur. Bundan dolayı ilmin ve marifetin bulunmadığı kanısına vardık. Zira, herhangi bir şey sâbit ise, (başka bir şeye) gerek yoktur. İttifakta ya da ihtilafta ihâta olunmaya gerek vardır. Olmayan/ غائب bir şeyi dile getirmeye gerek yoktur. "Filan (şey) yoktur/ غائب" dediği takdirde, doğruyu (söylemiş) olur. Birisi veya bir başkası "filan (şey) vardır/ حاضر" derse ve eğer var/ حاضر değilse, doğruluktan çıkmış olur. Daha sonra birisi ona muhalefet ederek "bilakis o yoktur/ غائب" derse, birinin doğru olduğu muhakkaktır. Zira, eğer bir şey sâbit bir hakk ise var/ حاضر veya yok/ غائب olması hesaba katılmaz. Bu durumda var/ حاضر olduğunu (söyleyen de) ya da yok/ غائب olduğunu (söyleyen de) yalan söylemiş olur. Zira, var/ حاضر da bir şeydir; (aynı şekilde) yok/ غائب da bir şeydir. Bir şey olmadığı takdirde, var/ حاضر olması veya yok/ غائب olması (önemli değildir).²⁸

Bir başka örnekle ...²⁹ delil göstererek şöyle dediler: "Eğer eşyaların tümü ilimle, ilim de ilimle idrak olunursa, ya sonsuzdur veya sonludur. Eğer biterse, bilinmiyor demektir. Eğer bilinmiyorsa, meçhul demektir. O halde eşyalar meçhul olarak nasıl bilinir? Eğer bitmiyorsa ve bir gayesi yoksa, o ihâta edilemez. İhâta edilemeyen şey de meçhuldür. Bu iki yönlü bilinmeyen ve meçhulün kıyası da iki yönlüdür. Bütün eşyaların bilinmesi söz konusu olmadan meçhul olan şey nasıl bilinsin? Bu (akla) daha uzaktır.

Bu konuda ikiye ayrıldılar. Çalışmalar çoğaldı, himmetler arttı. Dehriyye³⁰ olarak isimlendirilen bir tâife şunları söyledi: "Din yoktur, Rabb yoktur, peygamber, yoktur, kitap yoktur, diriliş yoktur, hayır ve şer için bir karşılık yoktur. Hiçbir şeyin başlangıcı ve sonu yoktur. Yoktan var olmak/ حدوث ve helak olmak/ عطب yoktur. Yoktan var olmak/ حدوث ancak ayrılıktan sonra (olursa) oluşur/ حدث. Helak olmak/ عطب ise ancak toplandıktan sonra oluşur. Her iki yönün toplamı şudur: Var olan/ حضور yoktur/ غائب, yok olan/ مغيب vardır/ حاضر.

Dehriyye olarak isimlendirilmelerinin sebebi, insanın dâim olduğunu ve zeval bulmayacağını iddia etmeleridir. Zaman/ Dehr süreklidir/ دائر ve evveli ve âhiri yoktur. İddialarına delil göstererek şöyle dediler: "Bir şeyin varlığı ve kaybı, üçüncüsü olmayan iki durumla bilinir: (Bunlardan biri) bir şeyin içinde bulunduğu haldir. Olan ve var olan şey nasıl (tekrar) yoktan var edilsin? (Bunlardan diğeri) içerisinde bir şey olmayan haldir. Benzeri olmayan bir durum nasıl söz konusu olsun? Bu (akla) daha uzaktır.

Aynı şekilde, iki durumun dışında bilinmeyen "helak olmak/ عطب" iddiası üzerine şunları söylediler: "(Bunlardan diğeri) şeyin içerisinde kâim olduğu durumdur. Helak olacak bir şeye oluş ve kâim olma iddiasında bulunmak boş bir eylemdir. (Bunlardan diğeri) içerisinde bir

²⁸ Ya'kûbî, *Târîh*, s. 148.

²⁹ Metnin bu bölümü eksiktir.

³⁰ Dehriyye, âlemin ezeli olduğunu ve bir yaratıcısının bulunmadığını savunan materyalist felsefe akımıdır. Bkz. Hayrani Altıntaş, "Dehriyye", *DİA*, C. 9, s. 107.

şey (kâim) olmayan durumdur. Bu durumda helak nasıl oldun? Dolayısıyla bu durum da boş bir eylemdir. Eğer bize muhalefet edenler, bizim doğruluğumuzu kabul ederlerse, kendi düşüncelerini yalanlamış olurlar. Eğer bizim doğruluğumuzu reddederlerse, varlık ve yokluğun olmadığı üçüncü bir durumu iddia etmiş olurlar. Bu ise bu üç durumda en kötü olanıdır.”

Onlardan bir başka fırka şöyle dedi: Ezelde eşyaların aslı taneydi/ habbe. (Daha sonra) parçalandı. Bu taneden farklı renkler ve duygularla âlem başladı³¹.

İçlerinden biri manalarda farklılık olmadığını, manaların duygularda farklı olduğunu iddia etti. İçlerinden biri bu durumu kabul etmedi. Manalarda ve gerçeğinde farklılıkların bulunduğunu ispat etti. Farklılığın gerçekleşmesini kabul etmeyen şöyle dedi: “Eşyalardaki farklılık duyguların farklı olmasıyla gerçekleşir. Bu durum ise bir diğerinin varlığı olmadan gerçekleşebilecek bir şey değildir.

İddialarına delil olarak (şunları gösterdiler:) “Safrasından hasta olan birisi, tıpkı sarılık hastaları/ اصحاب اليرقان gibi, bal tatsa onu acı bulur. Halbuki, bu hastalıktan sağlıklı olanlar, (balı) tatlı bulurlar. Gündüz aydınlığı gece kuşlarını/ الخفش engeller; zira onların görüşleri gece olunca gerçekleşir. Her ne kadar ışık görüşü artırsa ve karanlık (görüş için) engel teşkil etse de gün ışığı gece kuşları/ الخفش ve diğerleri için karanlık demektir. Zira, gündüzleri görüşleri engellenir. Bunun gibi (durumlar) kimi insanlar için olduğu gibi kimi hayvanlar ve kuşlar için söz konusudur. Muhakkak ki gece, betimlediğimiz gibi, gözleri aydınlatıcı olursa, bu durumda gece aydınlık demektir. Bunun tersi durumda ise gündüz aydınlık (birisi için) gece karanlık olur. Eğer siz: “*Bu türler için bir âfettir.*” dersiniz, biz de size: “*Bu duruma uygun olanlar için mi, yoksa bunun tersi olanlar için mi?*” deriz. Eğer siz: “*Bunun tersi olanlar için.*” dersiniz, biz: “*Bilakis, bu duruma uygun olanlar için âfettir.*” deriz. Eğer siz: “*Bu duruma uygun olanlar için.*” dersiniz, biz: “*Bilakis, bu durumun tersi olanlar için âfettir.*” deriz. Bu durumda her iki türün (birbirine karşı) üstünlüğü yoktur.

Şöyle dediler: “*Yazarın kitabı düzgün bir şekilde yazdığını görmüyor musunuz?*” (Yazar) önden, yüz tarafından bu şekilde görülür. Eğer ona arkasından bakılırsa, bilinenin tersi bir şekilde görülür. Eğer eğilerek ya da arkasından bakarsan, onu, tıpkı elif harfini diğer tüm harflerden daha belirgin halde yazıyormuş gibi görürsün. Karşısına geçtiğin takdirde ise elif harfini görürsün. Arkasında durduğun zaman ise (elifi) be (harfi) gibi görürsün. Uzaklaştığın zaman, (elifi) nun (harfi) ya da be (harfi) gibi görürsün. Bir yer de olmayan kimse/ غائب, bir başka yerde vardır/ حاضر.

Aynı şekilde, renklerde, seslerde, yemeklerde, görünen şeylerde ve elbiselerde benzer bir söylem söz konusudur. (Bu durum) birisini yakından büyük, uzaktan ise küçük görmek gibidir. Sana yaklaşan gittikçe büyür, uzaklaşan ise gittikçe küçülür³².

Aynı şekilde, ses yakından güçlü, uzaktan hafif duyulur.

Aynı şekilde, yemekten az bir miktar yersen tadını az bulursun, çok miktarda yediğin takdirde tadı da çoğalır.

Aynı şekilde, bir şeye az (bir miktar) dokunursan, onu ılık bulursun, şiddetli bir şekilde dokunursan, onu sıcak bulursun. Resmi yakından sâbit ve farklı görürsün. Uzaktan baktığında ise, farklı olmadığını ve aynı kaldığını görürsün.

Her şeyin eşitlik ve birliktelik/ تجاري üzerine döndüğünü iddia ettiler. (Bu şekilde) neredeyse Sûfestâiyye ile anlaşırlar

Bir başka tâife şunları söyledi: “*Muhakkak ki eşyalar dört usul/ اربعة اصول üzere şubelere ayrılmıştır ve vardır/ لم تنزل ve yok olmaz/ لا يزال. Doğ(ur)du ve âlem ondan ortaya çıktı. O ise sade fertlerdir/ افراد السواذج ve sıcak ile soğuk, rutubet ile kuruluktur. Başka bir şeye dayanmadan, herhangi bir irade ya da talep olmadan, kendiliğinden oluşur.*”

³¹ Ya’kûbî, Târîh, s. 149.

³² Ya’kûbî, Târîh, s. 150.

Bir başka tâife şunları söyledi: “*Usul dörttür ve (bunlar) âlemde bulunanların anasıdır/ امهات. Bununla birlikte var olan/ لم تزل yok olmayan/ يزال bir beşincisi vardır ve aralarındaki bağlantıyı irade, talep ve hikmet sağlar. Eşleri bir araya getirir ve böylelikle sonuç meydana gelir. Zıtları, yaklaşmalarına engel teşkil etmez. İşte bu ilimdir.*”

Aristocu, cevhere (inanan) bir başka tâife şunları söyledi: “Eşyalar iki şey (üzeredir:) Bunlar cevher ve arazdır. Cevher ise diri olanlar ve diri olmayanlar olarak iki kısma bölünür. Sınırı nefsiyle kâim olmaktır. Ayrılığı has olanlarda olup sınırda değildir. Araz ise dokuz (bölümdür.) Bunlardan birisi kemiyettir ve (kemiyet) sayılardır. Görüntüsü dört şekildedir. Bunlar ölçek, alan ölçüsü, ağırlık ve sözdür.

Daha sonra keyfiyet gelir. Görüntüsü sekiz şekildedir. Bunlar oluş/ الكون, bozuluş/ فساد, hey'et, hile, kuvvet, zayıflık, tanıdık olan/ ألف, tanınmış olan/ مألوف.

Daha sonra izâfe gelir. Görüntüsü dört şekildedir: Doğal/ Tabî, sonradan yapılma/ sinaî, beğenme/ istihsan ve sevgidir/ mevedde.

Daha sonra ne zaman gelir. (Ne zaman) vakit üzere gerçekleşen olaydır; yani vakit ile zaman kastedilir. Zamanın görüntüsü üç şekildedir: Bunlar geçmiş, gelecek ve şu andır³³.

Daha sonra nerede gelir. (Nerede) mekân üzere gerçekleşen olaydır. (Mekân) altı çeşittir. Bunlar ön, arka, yukarı, aşağı, sağ ve soldur.

Daha sonra emek/ جِدَّة gelir. (Emek) mülktür. Ya dıştan ya da içten olmak üzere iki çeşidi vardır. Dıştan olan, köle/ memlûk, ev ve eşya gibi anlamlara gelir. İçten olan ise ilim ve hikmet gibi anlamlara gelir.

Daha sonra sâbit olan şey/ نَصْبَة gelir. (Sâbit olan şey) bir şeyin şekli anlamındadır. (Tıpkı) söyleyenin sözü gibidir. Filan ayaktadır, filan oturmaktadır, filan gidiyor ve filanca geliyor (gibi.)

Daha sonra özne/ fail gelir ve iki kısımdır: Ya kendi iradesiyle yapması veya tabiatıyla yapmasıdır. Kendi iradesiyle yapılan diri olan, bâkî kalan, yemek yiyen ve içen gibidir. Tabiatıyla yapan dört unsurun / العناصر الاربعة hareketi gibidir. Ateş buna örnektir. Ortadan yukarıya doğru yükselir ve bunu tekrar eder. Toprak buna örnektir. Yukarıdan ortaya, yani kendi merkezine doğru hareket eder. Su (buna örnektir.) Yukarıdan toprağın içine doğru (hareket eder.)

Sonra etkilenen/ münfail gelir. (Münfail) öznenin/ fail etkisi altında olandır ve kendi tabiatı içerisinde dönüşür. Zira (kendi tabiatında) her şekle bürünür. İşte bunlar Yunan ve Rum filozofların, hakîmlerin ve kelamcılar mezhepleri, görüşleri ve söylemleridir/ مقالات³⁴.

Hristiyan Rum Hükümdarları

Yunan söyleminden/ مقالة çıkarak Hristiyan dinine giren ilk Rum hükümdarı Kustantîndir/ قسطنطين. (Hristiyan olmasının) nedeni şudur: Bir toplulukla savaşıyordu. Rüyasında, üzerine haç bulunan mızrak gibi şeylerin gökten indiğini gördü. Sabah olunca, mızraklarına haç bağladı. (Bu şekilde) savaştı ve zafer kazandı. İşte Hristiyan olmasının sebebi budur. Hristiyan dininde kaldı. Kiliseler inşa etti ve Hristiyan dinini ikâme etmek için her ülkeden papazları topladı. Bu onların ilk toplantısıdır³⁵. İznik'te/ Nikiye³⁶ 318 papaz ile İskenderiye patriği, Roma patriği, Antakya patriği ve Kustantîniye patriği olmak üzere dört patrik toplandı.

Kustantîn'in/ قسطنطين bunları toplamasının sebebi Hristiyan olmasıdır. Hristiyanlık kalbine yerleşti ve ilmini artırmak istedi. Ehil kişilerin makalelerini/ مقالات okudu. (Bu konuda) 13 makale buldu. Onlardan birisine göre, Mesîh ve annesi iki ilâhtı. Bir diğerine göre, ateş

³³ Ya'kûbî, *Târîh*, s. 151.

³⁴ Ya'kûbî, *Târîh*, s. 152.

³⁵ İznik konsili, Hristiyanlık tarihindeki ilk genel konsildir. Hristiyanlık'ta kiliseye bağlı bütün piskoposların katılımıyla düzenlenen, önemli dinî konuların tartışılıp karara bağlandığı genel (ekümenik) konsillerin ilki olup İmparator I. Konstantinos'un daveti üzerine 325 yılında İznik'te gerçekleştirilmiştir. Bkz. Mustafa Sinanoğlu, “İznik Konsili”, *DİA*, C: 23, s. 549.

³⁶ İznik, Bursa iline bağlı ilçe merkezidir. İznik, Arap kaynaklarında Nikiye (نِيقِيَّة) şeklinde geçen Nikaia'nın Türkçeleştirilmiş biçimidir ve şehri Orhan Gazi zamanında ziyaret eden İbn Battûta *er-Rihle*'sinde Yiznik (يزنيك) olarak vermektedir. Bkz. Semavi Eyice, “İznik”, *DİA*, C: 23, s. 453. Nikiye için Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Buldân*, Dâru Sâdır, Beyrut, ts., C: 5, s. 333.

ışığından/ شعله نار ayrılmış ve ateş ışığı/ شعله نار makamında bulunan Baba'dır. (Kendisinden) ikinci bir ışığın ayrılmasıyla ilkinin ışığında bir eksilme olmaz. Bir diğeri, onun ilâhlaştığını söyler. Bir diğeri, onun kul olduğunu söyler. Bir diğeri, Mattâ ve arkadaşları gibi cesedinin bir hayal olduğunu söyler. Bir diğeri göre, o Kelime'dir. Bir diğeri göre, o Oğul'dur. Bir diğeri göre, o kadîm bir ruhtur. Bir diğeri göre, o Yûsuf'un oğludur dedi. Bir diğeri göre, o peygamberlerden bir peygamberdir. Bir diğeri göre, o hem insan tabiatlı/ ناسوتی hem de ilâhî tabiatlıydı/ لا هوتی. (Bu sebeple) Kustantîn/ قسطنطين 318 papaz ve dört patriği topladı ve o asırda bunun dışında (bir toplanma) gerçekleşmedi.

İskenderiye patriği: “*Muhakkak ki Mesîh ilâh olarak yaratılmıştır.*” diyordu. Toplandıkları zaman, onun bu konu üzerinden münâzara yaptılar. Sonunda şu söylem/ مقالة üzerinde anlaştılar: “*Muhakkak ki Mesîh, mahlûkât yaratılmadan önce Baba'dan doğdu. O Baba'nın tabiatındandır.*” (Ancak) Kutsal Ruh'tan/ روح القدس bahsetmediler³⁷.

(Ayrıca) bir yaratıcı ve yaratılmış olduğunu da ispat etmediler. Ancak Baba'nın bir ilâh olduğu ve oğulun da ondan ilâh olarak geldiği konusunda görüş birliğine vardılar. İznik'ten/ Nikiye çıktılar. Kustantîn'in/ قسطنطين 55 yıl hüküm sürdü.

Daha sonra Yûlyânûs/ يوليانيوس bir sene hüküm sürdü. Daha sonra Desiyûs/ ديسيوس bir sene hüküm sürdü. Döneminde, uzun bir süre öldükten sonra Ashâb-ı Kef³⁸ ortaya çıktı. (Kendileri) birkaç kişi ve bir çoban idi. Beraberlerinde bir çoban köpeği vardı. (Ashâb-ı Kef'in) isimleri şöyledir: Mekselmînâ/ مكسلمينا, Marâtûs/ مراطوس, Şâh Bûnbûş/ شاه بونبوش, Batrânûş/ بترنوش, Devâs/ دواس, Bavâles/ بوالس, Kenîfertû/ كنيفرتو, Sûtar/ سوتر ve çoban Melîhâ/ مليخا. Köpeğin ismi Kıtmîr'dir/ قطمير. 100 sene sonra (mağaradan) çıktılar. 309 sene olduğu da söylenir. İçlerinden birini, para vererek yemek satın alması için gönderdiler. Çarşıdaki (esnaf) onun parasını bozmayı kabul etmedi. Daha sonra onu takibederek bir mağaraya vardılar. (Ashâb-ı Kef'in) durumu (orada bulunan) topluluğun aklını kör etti. Mağaranın üzerine namaz kılmak için bir mescit inşa ettiler.

Daha sonra Natiyânûs/ النطيانوس dört sene hüküm sürdü. Daha sonra Büyük Tîdûsûs/ تيدوسوس الأكبر hükümdar oldu. Döneminde, Hristiyanların ikinci toplantısı gerçekleşti. 150 papaz ve üç patrik Kustantîniyye'de bir araya geldi. (Toplantıya) Roma patriği katılmadı. (Toplantıda) Sahîfetü'l-Emâne'yi ortaya koydular ve Kutsal Ruh'u/ روح القدس ispat ettiler. Ortaya koydukları Sahîfetü'l-Emâne şöyleydi: “Bir olan, Tanrı olan Baba'ya iman ederim. O her şeyin hâkimidir. Gökleri ve yeryüzünü yaratandır. Görünmeyeni görendir. Rabb olan Mesîh, Allah'ın zamandan önce doğan oğludur. O nurdan bir nurdur. Hakk olan ilâhtan hakk olan ilâhtır. Yaratılmış değil, (bilakis) doğrulmuştur. O Baba'nın tabiatındandır. Her şey ondandır. Bizim açımızdan beşerdir. Bizim açımızdan kurtuluşumuzdur. Gökten inmiş, Kutsal Ruh/ روح القدس ile bedene kavuşmuş, bakire Meryem'den olmuş ve insan olmuştur. Balâtus Nebatî/ بلاطس النبطي döneminde bizim için çarmıha gerildi, öldürüldü ve kabre konuldu. Üç gün sonra tekrar dirildi. Kitaplarda yazıldığı gibi, göğe yükseltildi ve mülkü sonsuz olan Baba'nın sağına oturdu. Kutsal Ruh/ روح القدس vasıtasıyla peygamberlerin konuştuğu ve Rabb olan Baba'dan ayrıldı. Tek olan, kudsî ve donanımlı kilise havârilereindir³⁹.

Tek olan vaftize/ معمودية, günahların bağışlanmasına ve ölümlerin dirilişine iman ederim.” (Daha sonra) bundan sonra (söylenecek olan) şeyleri haram kıldılar ve Kustantîniyye'de ayrıldılar. Tîdûsûs/ تيدوسوس 17 sene hüküm sürdü.

Kendisinden sonra kardeşinin oğlu Küçük Tîdûsûs/ تيدوسوس الاصغر ve Natiyânûs/ النطيانوس hüküm sürdü. (Bu dönemde) Hristiyanların üçüncü toplantısı (gerçekleşti) ve Efes'te/ Efesus

³⁷ Ya'kûbî, *Târîh*, s. 153.

³⁸ Ashâb-ı Kef, bir mağarada yıllarca uyuduktan sonra tekrar uyandıkları *Kur'an-ı Kerim*'de haber verilen arkadaş grubudur. Bkz. İsmet Ersöz, “Ashâb-ı Kef”, *DİA*, C: 3, s. 465.

³⁹ Ya'kûbî, *Târîh*, s. 154.

toplandılar. (Toplantıya) 200 papaz katıldı. Nestûr/ نستور (katılanların) tümüne muhalefet ederek şunları söyledi:⁴⁰ “Muhakkak ki Mesîh iki cevher ve iki varlıktır. Varlığıyla ve cevheriyle tam bir ilâhtır. Baba'nın ilâh olan oğludur. Bir insan olarak doğmamıştır. (Ama) anne bir insan doğurdu, bir ilâh doğurmadı.” Bunun üzerine Karîles/ قريلس ona şunları söyledi: “Eğer durum senin dediğin gibiyse, kim Mesîh'e kulluk ederse, o günah işlemiş olur. Zira o, kadîm ve yeni bir kul olabilir. Kim ona kulluktan geri kalırsa, küfre girmiş olur. Zira o, kadîmin kulluğunu terk ettiği gibi, yeninin kulluğunu da terk etmiş olur. Kim insan olmayan bir ilâha kulluk ederse, Mesîh'e kulluk etmemiş olur. Eğer iki yönden biri olmadan kendisine Mesîh denilmesini hak etmiyorsa, burada bulunanların bunu kabul etmesi gerekir.” (Bu sözlerle) Antakya patriği muhalefet etti. Nestûr/ نستور: “Antakya patriği de sözlerimin aynısını söylemektedir.” dedi.

Nestûr/ نستور Irak topraklarına kaçtı. Böylece Irak'ta Nestûrîlik ortaya çıktı ve patrik Câselîk'in/ جاسليق yerine onların reisi oldu. Bu şekilde ayrılmış oldular. Küçük Tîdûsûs/ تيدوسوس 27 sene hüküm sürdü.

Daha sonra Markiyânûs/ مرقيانوس hükümdar oldu. Döneminde dördüncü toplantı gerçekleşti. Toplanma nedeni, Ya'kûbîlerin⁴¹ sahibi Tarsiyûs'un/ طرسيسوس “muhakkak ki Mesîh tek bir cevher ve tek bir tabiattır” demesidir. Hristiyanlar bunu kabul etmedi. Bunun üzerine 630 papaz Kustantîniyye'de toplandı ve Tarsiyûs'un/ طرسيسوس ile münâzara yaptılar. Ona şunları söylediler: “Eğer iddia ettiğin gibi Mesîh tek bir tabiat ise, kadîm tabiat, (aslında) yeni tabiattır. Eğer kadîm (tabiat) yeni (tabiat) ise, (bu durumda) var olan (şey) olmayan (şey) demektir.” (Fakat Tarsiyûs) söyleminden/ مقالة dönmedi. Böylelikle onu haram kıldılar. Bunun üzerine (Tarsiyûs) Mısır ve İskenderiye topraklarına vardı. Kendisi tabip idi. Oralarda ikâmet etti. Markiyânûs/ مرقيانوس beş sene hüküm sürdü.

Daha sonra Alyûn Vânimûs/ اليون واسموس 17 sene hüküm sürdü. Daha sonra Zeynûn/ زينون sekiz sene hüküm sürdü.⁴²

Daha sonra Anastâsiyus/ انسطاسيوس hüküm sürdü. Döneminde Hristiyanların beşinci toplantısı gerçekleşti. (Toplantının sebebi) Hristiyanların lider topluluklarından birisiydi ve “Mesîh'in cesedi hayaldir, gerçek değildir” diyorlardı. Bu nedenle toplanıp şöyle dediler: “Eğer (Mesîh'in) cesedi hayal olsaydı, yaptıkları da hayal olup gerçek olmamalıydı.” Bu görüş Hristiyanların görüşünden ziyade Sûfistâiyye'nin görüşüne benzemektedir. Bu şekilde söyleyenleri lanetlediler. Hristiyanlar onlardan uzak durdu. Anastâsiyus/ انسطاسيوس 27 sene hüküm sürdü.

Daha sonra II. Yûstavûs/ يوستوس الثاني 29 sene hüküm sürdü. Döneminde Hz. Muhammed/ sav doğdu. Daha sonra Ardından III. Yûstavûs/ يوستوس الثالث 20 sene hüküm sürdü. Daha sonra Tîberyûs/ طيبريوس dört sene hüküm sürdü. Daha sonra Hirakl/ هرقل ve oğlu Kustantîn/ قسطنطين hüküm sürdü. Döneminde Hristiyanların altıncı toplantısı gerçekleşti. (Toplantının sebebi) Kavrus el-İskenderânî'nin/ قورس الاسكندراني: “Mesîh'in tek bir irade ve tek bir eylem” olduğunu ve “böylelikle Ya'kûbîlerin söylemine benzerlik gösterdiğini” söylemesidir. Bu sebeple toplandılar. Kendisi gelmeyip, bir mektup yazmış olan Roma Patriği'ne rıza gösterdiler. Bundan sonra Hristiyanların toplantısı olmadı. Hirakl/ هرقل ve oğlu Kustantîn/ قسطنطين 32 sene hüküm sürdü.

Daha sonra Kustantînûs / قسطنطينوس sekiz sene hüküm sürdü. Daha sonra Roma patriği üç sene hüküm sürdü. Daha sonra Kalesa'rarnî/ قلسعرني dört sene hüküm sürdü. Daha sonra Alyûn/ اليون ve oğlu Kustantîn/ قسطنطين 29 sene hüküm sürdü.

⁴⁰ Nestûr, 382 yılında Roma İmparatorluğu'nun Kommagene eyaletinin Germanikeia (Maraş) şehrinde doğmuş, öğrenimini Antakya İlahiyat Okulu'nda tamamladıktan sonra papaz ve vâiz olarak çalışmıştır. İyi bir hatip olan Nestûr, Anadolu'nun çeşitli yörelerinde “sapkanlar” a karşı verdiği ateşli mücadeleyle tanınmış, 428'de İmparator II. Theodosius tarafından İstanbul Patrikliği'ne tayin edilmiştir. Bkz. Kadir Albayrak, “Nestûrîlik”, *DİA*, C. 33, s. 15.

⁴¹ Ya'kûbîler, Süryânîler olarak da bilinen ve Doğu Hristiyan kiliseleri arasında yer alan bir gruptur.

⁴² Ya'kûbî, *Târîh*, s. 155.

Rumların hesaplarını yaptıkları ve tarihlerini tuttıkları 12 aylık bir takvimi vardır. (Ayların) ilki Kânûn Âhirdir. Rumca'da bu aya *Yunevâres* derler ve onların nezdinde senenin başıdır. Aylarının adları şunlardır: Yunevâres, Kânûn el-Âhir'dir. Tilyâs, Şubat'tır. Nerles, Âzer'dir. Abriles, Nisan'dır. Mâyıs, Eyyar'dır. Yûes, Haziran'dır. Augustus, Temmuz'dur. Setenberes, Âb'dır. Uktubers, Eylül'dür. Nuvanbers, Teşrîn el-Evvel'dir. Ekbers, Teşrîn el-Âhir'dir. Mavres, Kânûn el-Evvel'dir⁴³.

Memleketleri Fırat sınırından İskenderiye sınırına kadardı. Rum topraklarında bulunup, ellerinde bulunanlar dışında (buralar) şu anda İslâm topraklarıdır.

En büyük şehirleri şunlardı: (Bunların ilki) el-Cezîre topraklarında bulunan Ruhâ'dır⁴⁴. Burası Diyâr-ı Mudar'dadır⁴⁵. Daha sonra Antâkiyye gelir. Burada Betrus'un ve Yahyâ b. Zekeriyyâ'nın avucu vardır ve (bunlar) Kusyân Kilisesi'ndedir. (Antâkiyye) dördüncü taht ve büyük patriklidir. Rum memleketinde olup da (daha sonra) İslâm (memleketi) olanlar şunlardır: Harrân, Ruhâ ve yerleşimleri/ küver, Bâlis, Sümeysât, Malatiyye, Ezene, Tarsûs, Cünd-ü Kınnesrîn, Avâsım⁴⁶ ve yerleşimleri/ küver ile Cünd-ü Hıms'tan (oluşan) el-Cezîre (bölgesidir.) Hıms şehri Rum memleketinin sayılı şehirlerdendir. Daha sonra Lâzkiye gelir. Orası da Hıms (arazisindendir.) Daha sonra Cünd-ü Dimaşk gelir. Gassân'dan Âl-i Cefne⁴⁷ ile Rum valileri/ ummâl⁴⁸ buradaydı. Cünd-ü Ürdün de onlara aitti. Rum hükümdarının valileri/ ummâl Gassân'dan Âl-i Cefne'den olurdu. Cünd-ü Filistin ve yerleşimleri/ küver, Tinnîs, Dimyat ve İskenderiye de Rum memleketinden olup, daha sonra İslâm toprağı olmuştur.

Sakâlîbe⁴⁹ ve Efrenc⁵⁰ ülkesine giden yolun arkasında kalan yerler onlara aittir. Rum memleketinde meşhur ve bilinen şehirler şunlardır: Roma, İznik/ Nikiyye, Kustantîniyye,

⁴³ Ya'kûbî, *Târîh*, s. 156.

⁴⁴ *Ruhâ, Güneydoğu Anadolu bölgesinde şehir ve bu şehrin merkez olduğu ildir. Bkz. Ahmet Nezihî Turan, "Şanlıurfa", DİA, C. 38, s. 336.*

⁴⁵ el-Cezîre, İslâm'dan önce ve İslâm tarihinin başlarında buraya yerleşen Arap kabilelerine göre *Diyârımudar*, Diyârrebîa ve Diyârbekir adıyla üç bölgeye ayrıldı. Bunlardan Urfa, Harran, Rakka (Suriye), Samsat, Karkisiyâ, Suruç ve Re'sül'ayn gibi merkezlerin yer aldığı, Diyârımudar, Emevî ve Abbâsî dönemlerinde ticarî ve askerî sebeplerle önem kazanarak bazan el-Cezîre'den ayrı tutulup müstakil olarak yönetildi. Zaman zaman coğrafi sınırları değişikliğe uğrayan bölgenin Kudâme b. Ca'fer'in belirttiğine göre geliri 6 milyon dirheme ulaşıyordu. Mustafa Sabri Kütükaşçı, "Mudar (Benî Mudar), DİA, C. 30, s. 359.

⁴⁶ Müslümanların fetihlerden sonra Suriye'de teşkil ettikleri beş cündden (askerî bölge) en kuzeydeki Cündü Kınnesrîn, Abbâsî Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr devrinden itibaren çok büyümüş ve geniş bir sahayı kaplamıştı. Hârûnürreşid sınır şehirlerini tahkim ettirdiği 170 (786-87) yılında Cündü Kınnesrîn'i Cündü'l-Avâsım veya kısaca el-Avâsım adıyla müstakil bir bölge haline getirdi ve tamamıyla askerî teşkilâta bağlayarak müstahkem noktalara askerî birlikler yerleştirdi. Bu yeni eyalet Antakya'dan güneybatıda Âsî Nehri'nin denize döküldüğü yere, güneydoğuda Halep, Menbic ve bunun kuzeyinde Bizans sınırına kadar uzanan araziye içine alıyordu ve merkezi başlangıçta Menbic idi. X. yüzyılda ise Antakya onun yerini aldı. Avâsım'ın kuzey ve kuzeydoğusunda sınır kalelerinin yer aldığı Sugur denilen müstahkem kuşak ise X. yüzyılda Tarsus, Adana, *Massîsa*, Zibatra, Maraş, Malatya ve Hısnımansûr'dan geçerek Sümeysât'a (Samsat), oradan da Fırat'ın batı kenarını takib ederek Bâlis'e kadar uzanıyordu. Arap coğrafyacıları Sugur'u bazan müstakil bir bölge, bazan da Avâsım'a bağlı ikinci derecede bir idarî bölge olarak kaydederler. Bkz. Hakkı Dursun Yıldız, "Avâsım", DİA, C. 4, s. 112.

⁴⁷ Gassânîler, 200-636 yılları arasında Suriye'de hüküm süren Hristiyan Arap hanedanıdır. Me'rib su seddinin yıkılmasından sonra Yemen'den göç ederek III. yüzyıl başlarında Suriye'ye yerleşen Gassânîler Kahtânîler'in Kehlân koluna mensuptur. Kabilenin Amr Müzeykriyâ b. Amr Mâüssemâ' adlı reisinin oğlu olan Cefne Gassânîler'in kurucusu ve ilk hükümdarıdır. Bundan dolayı hanedana Cefneoğulları da denilir. Cefne b. Amr'ın başkanlığında Suriye'ye göç eden Gassânîler'in bu adı, Me'rib Seddi (başka bir rivayette Cuhfe) yakınlarında veya Tihâme Çölü'nde bulunan Gassân Suyu'ndan aldıkları nakledilir. Yemen'de oturdukları yerin adını daha sonra yerleştikleri bölgedeki bir suya vermiş olmaları da mümkündür. Gassânîler Suriye'de bir süre Kudâa Kabilesi'nin Dacâim koluna mensup Selfh Kabilesi'nin hâkimiyeti altına girdiler. Fakat daha sonra onları mağlûp ederek Dimaşk ve Tedmür bölgesini ele geçirdiler. Bkz. Ahmet Ağrakça, "Gassânîler", DİA, C. 13, s. 397.

⁴⁸ Âmil, İslâm tarihinde genel olarak memur ve özellikle vergi memuru anlamında kullanılan bir terimdir. Bkz. Mehmet Erkal, "Âmil", DİA, C. 3, s. 58.

⁴⁹ Sakâlîbe, Ortaçağ İslâm kaynaklarında Slavlar'la Slav kökenli kölelere verilen isimdir. Saklebe kelimesinin çoğulu olan sakâlîbe (Saklebiler), Avrupa'nın doğusu ve güneyi ile Asya'nın kuzeyinde yaşayan insanları tanımlamak için kullanılan Grekçe s(k)lâbos (Slav, Sloven) isminin Arapçalaştırılmış şeklidir. S(k)lâbos, Ortaçağ'da Avrupa'ya göç eden kalabalık Slav kitlelerinin köleleştirilmesi sebebiyle zaman içerisinde "s(k)lave" şeklinde köle anlamını da kazanmıştır. Başta Endülüs olmak üzere Ortaçağ İslâm dünyasına çok sayıda Avrupa menşeli kölenin getirilmesi sonucunda sakâlîbe ismi genelde Slavlar, özellikle de orduda ve diğer hizmetlerde kullanılan Slav kökenli köleler için kullanılmıştır. Bkz. Ahmet Taşağıl, "Sakâlîbe", DİA, C. 36, s. 3.

⁵⁰ Efrenc, İslâm dünyasında Katolik ve Protestan mezheplerine mensup Hristiyan Avrupalılara verilen addır. Aslı Frank olan kelime Türkçe'ye Frenk / Firenk / Firek, Arapça'ya Efrenc (İfrence), Farsça'ya Fereng / Freng / Firek şekillerinde geçmiştir. Avrupa'nın batı ve kuzey kısmına Arapça'da Efrenciye, Farsça'da ve Türkçe'de Frengistan adı verilmiştir. Müslümanlar Frank (Efrenc, İfrence) adını doğru olarak önce Frank Devleti'nin (Merovenjiyen-Karolenjiyen) halkı için kullanmışlarsa da sonraları özellikle Haçlı seferlerinin başlamasının ardından, Suriye ve Filistin'de kurulan Hristiyan devletlerinin kurucuları büyük çoğunlukla Frank olduğu için bu ismi bütün Batı ve Kuzey Avrupa milletlerine (Fransız, İngiliz, Alman, İtalyan, Norman) teşmil etmişlerdir. Bkz. İşin Demirkent, "Franklar", DİA, C. 13, s. 173.

Amâsiyye, Harşene, Kura, Ammûriye, Sumeluh, Kaleme, Selendû, Hirakle, Sıkiliyye, Maltane, Antâkiyye, Muhterika, Dehrnâta, Melviye, Selûkiyye, Emriye, Kûniyye, Cenûs, Belûs, Berâveas ve Selenîka⁵¹.

SONUÇ

Bu çalışmada Ya'kûbî'nin Tarih adlı eserinden İslâm öncesi dönem hükümdarları bahsine yer verdik. Ya'kûbî eserinde öncelikle tufandan sonraki ilk hükümdarlık olarak dile getirdiği Süryânî hükümdarlardan bahsetmiştir. Bunlar, Şevsân, Bevîr, İsmâşîr b. Elvel, Amerkîm, Ehrîmûn, Semâdân, Sebîr, Herîmûn, Hûriyâ, Erved ve Halhâbîs idi. Ardından Mevsıl/ Musul hükümdarlarında bahsetmiştir. Bunlar Bâlûs, Nînevas b. Bâlûs, Şemîrem ve Lâvesneser idiler. Bâbil hükümdarları bahsinde ise Ya'kûbî, ilk hükümdarları olan Nemrûd Cebbâr'dan itibaren 49 hükümdarın isimlerini ve hükümdarlık sürelerini verir.

Ya'kûbî Yunanlıların soyunun Yûnân b. Yâfes b. Nuh'tan geldiğini ileri sürer ve hükümdarların ilki olarak Fîlifûs'dan bahseder. Yedi yıl hüküm süren Fîlifûs'dan sonra yerine oğlu İskender geçmiştir. İskender'in annesi Alûmfidâ, hocası ise Aristoteles'tir. İskender'in hayatından detaylı olarak bahseden müellif, onun Fars, Bâbil ve Hind topraklarına yaptığı seferlerden ve ölümünden bahseder. Yunan ve Rum hükümdarları birbirinden ayrı tutan Ya'kûbî, Rumların Rûm b. Semâhîr b. Hûbâ b. Alkâ b. Aysû b. İshak b. İbrâhim soyundan geldiklerin öne sürer. Ona göre Rumların ilk hükümdarı Fehâsâtık'tır. Fehâsâtık'tan sonra iktidara gelen 23 hükümdardan bahseden Ya'kûbî Rumları üç gruba ayırır. Bunlar Sâbiîn, Sûfestâiyye ve Dehriyye'dir. Ya'kûbî detaylı olarak bunların görüşlerinden bahsetmekte ve Hristiyan Rum hükümdarlarının isimlerini vererek konuyu tamamlamaktadır.

⁵¹ Ya'kûbî, *Târîh*, s. 157.

KAYNAKÇA

AĞARI, Murat, “İslâm Coğrafyacılarında Yedi İklim Anlayışı”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 47, S. II, (2006), s. 157-176.

AĞARI, Murat, “Ya’kûbî”, DİA, C. 43, s. 287.

AĞARI, Murat, “Ya’kûbî’nin Tarih’inde Hindliler Bahsi”, Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi, C.1, S.1, (2021), s. 44-59.

AĞARI, Murat, “Ya’kûbî’nin Tarihinde Tıp ve Felsefe Bahisleri”, Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi, C.2, S. 1, (2022), s. 87-137.

AĞIRAKÇA, Ahmet, “Gassânîler”, DİA, C. 13, s. 397.

ALBAYRAK, Kadir, “Nestûrîlik”, DİA, C. 33, s. 15.

ALTINTAŞ, Hayrani, “Dehriyye”, DİA, C. 9, s. 107.

BATUK, Cengiz, “Nemrud”, DİA, C. 32, s. 554.

ÇELİK, Mehmet, “Süryânîler”, DİA, C. 38, s. 175.

EMİROĞLU, İbrahim, “Sûfestâiyye”, DİA, C. 37, s. 468.

ERSÖZ, İsmet, “Ashâb-ı Kehf”, DİA, C. 3, s. 465.

EYİCE, Semavi, “İznîk”, DİA, C. 23, s. 453.

FAYDA, Mustafa, “Atâ”, DİA, C. 4, s. 33.

GÜNDÜZ, Şinasi, “Sâbiîlik”, DİA, C. 35, s. 341.

KAYA, Mahmut, “İskender”, DİA, C. 22, s. 555.

KAYA, Mahmut, “Mugâlata”, DİA, C. 30, s. 372.

KILIÇ, Mahmud Erol, “Hermes”, DİA, C. 17, s. 228.

KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, “Mudar (Benî Mudar)”, DİA, C. 30, s. 359.

KÜÇÜKSİPAHİOĞLU, Birsal, “Ninevâ”, DİA, C. 33, s. 136.

ES-SAKKÂR, Sâmi, “Musul”, DİA, C. 31, s. 361.

SEYYİD, Eymen Fuâd, “İskenderiye”, DİA, C. 22, s. 574.

SİNANOĞLU, Mustafa, “İznîk Konsili”, DİA, C. 23, s. 549.

ŞEŞEN, Ramazan, “Cezîre”, DİA, C. 7, d. 509.

TURAN, Ahmet Nezihi, “Şanlıurfa”, DİA, C. 38, s. 336.

YAZICI, Tahsin, “Merzûbân”, DİA, C. 29, s. 255.

YÂKÛT EL-HAMEVÎ, Mu’cemu’l-Buldân, Dâru Sâdır, C.V, Beyrut, (ts.).

YILDIZ, Hakkı Dursun, “Avâsım”; DİA, C. 4, s. 112.